

ЗМЕНШЕННЯ ОБІГУ ГОТІВКОВИХ

КОШТІВ В УКРАЇНІ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ЗАПОБІГАННЯ НАПАДАМ НА БАНКІВСЬКІ УСТАНОВИ ТА ІНКАСАТОРІВ

Ю. А. Сказко

здобувачка, ВНЗ «Національна академія управління»

У статті аналізується питання можливості зменшення обігу готівкових коштів як одного із чинників запобігання нападам на банківські установи та інкасаторів, досліджено сучасний стан готівкового обігу та безготівкових розрахунків в Україні, визначено основні вимоги до правового регулювання забезпечення безпеки інкасації коштів та перевезення цінностей в різних країнах.

Ключові слова: готівкові кошти, запобігання нападам на банківські установи та інкасаторів, правове регулювання, запобігання злочинності.

Діяльність щодо запобігання злочинності – складова політики держави по забезпеченню національної безпеки України. На це звертається увага і в Законі України «Про основи національної безпеки України», де в ст. 8 «Основні напрями державної політики з питань національної безпеки» відмічається, що діяльність всіх державних органів має бути

зосереджена на прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці; забезпеченні особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, викоріненні злочинності [1].

Розглядаючи цю мету у всеохоплюючому аспекті, потрібно брати до уваги і сьогодиншній стан в суспільстві: соці-

альний, економічний, політичний, правовий, морально-психологічний тощо. Адже заходи попереджувальної діяльності повинні відповідати стану і можливостям держави.

На думку Ю. В. Нікітіна, найбільш суттєвими напрямками діяльності для досягнення зазначеної мети в найближчі 5-10 років мають бути, зокрема:

1) своєчасна нейтралізація загроз конституційним правам і свободам людини і громадянина, законності і правопорядку, соціально-політичній стабільності в суспільстві у зв'язку із можливістю переходу частини суспільства на шлях вчинення злочину;

2) чітке виокремлення національних інтересів з метою корекції життєвої позиції та поведінки членів суспільства, умов їх життєдіяльності для забезпечення ресоціалізації, сприяння створенню в суспільстві демократичних, соціальних правових гарантій, стабільності в економіці, політиці, атмосфері спокою і безпеки у морально-психологічному житті як окремої людини, так і всього суспільства [2, с. 212-213].

В контексті реалізації цих завдань актуальним є питання щодо того, чи має держава сприяти створенню законодавчої бази, яка обмежуватиме готівкові розрахунки та сприятиме розвитку безготівкових, виходячи із завдань забезпечення безпеки розрахунків, враховуючи той факт, що розбійні напади на банківські установи та інкасаторів з метою заволодіння готівковими коштами часто призводять до загибелі людей.

В умовах активного розвитку електронних технологій, починаючи з середини минулого століття, висловлювались припущення щодо поступового зникнення готівкових коштів та їх заміни електронними аналогами – платіжними картами, електронними гаманцями, які встановлюються на комп'ютери

та мобільні телефони. При цьому зазначалося, що майбутнє за більш технологічними, дешевими, зручними та безпечними засобами платежу в порівнянні з готівкою. Але світовий досвід підтвердив, що розвиток безготівкових розрахунків призводив до заміни одних форм безготівкових розрахунків іншими формами, а обсяги готівки в обігу постійно зростали, що в свою чергу не сприяло суттєвому зменшенню кількості нападів на банківські установи та інкасаторів [3].

У вітчизняній та зарубіжній літературі перспективи готівкового грошового обігу знайшли висвітлення в наукових працях А. Гальчинського, В. Гейця, А. Юрова, Ю. Нікітіна, Т. Сошенко, Г. Райко та інших науковців і практиків.

Метою цієї статті є дослідження сучасного стану готівкового обігу та безготівкових розрахунків в Україні, вивчення питання щодо можливостей зменшення обсягів готівкового обороту в Україні як чинника запобігання злочинам стосовно банків та інкасаторів.

Аналіз стану грошового обігу в різних країнах свідчить, що в усьому світі спостерігається тенденція до стабільного збільшення обсягу готівки в обігу. Так, за 2006-2010 рр. готівка в обігу в країнах Єврозони зросла в 1,3 рази, у США – в 1, Китаї – у 1,6, Росії – у 1,9, Україні – у 2,4 рази [4]. Як бачимо, цей показник, незважаючи на розвинуту систему безготівкових розрахунків та постійне збільшення обсягів безготівкових розрахунків, є досить високим навіть в економічно розвинутих країнах.

За даними досліджень Федеральної резервної системи США щодо вибору платіжних інструментів споживачами семи провідних країн світу майже 80 % всіх платежів у Німеччині здійснюється готівкою, в Австралії – 65 %, Франції, Канаді та Голландії більше 50 %, у США – 46 % [5, с. 4].

Як свідчить проведене нами інтерв'ювання 165 респондентів, популярність готівкових розрахунків в Україні зумовлена: 1) значними масштабами тіньового сектора (за різними оцінками, 35-60 % економіки); 2) невисоким рівнем довіри до банків; 3) проблемою фінансової грамотності; 4) недостатнім забезпеченням платіжного ринку належною інфраструктурою, насамперед POS-терміналами.

Враховуючи прогнози соціально-економічного розвитку України та його вплив на показники готівкового грошового обігу, можна наголосити, що навіть за умови збереження позитивних тенденцій збільшення обсягів безготівкових розрахунків, тенденція до збільшення обсягу готівки в обігу збережеться в Україні і надалі.

Рівень достатності готівки (співвідношення готівки поза касами банків до ВВП) в Україні в 2012 р. становив 14 %. Порівнюючи значення цього показника з іншими країнами, слід зазначити, що максимальний рівень достатності готівки спостерігався в Японії – 19 %, Російській Федерації, Індії та Китаї – біля 12 %; в провідних економіках Єврозони рівень достатності знаходиться в діапазоні від 8 до 10 %, в США він близько 7 %; Бразилії та Мексиці – 4 та 5 % відповідно; мінімальний рівень показника в Канаді – близько 4 % [4].

Усе це свідчить, що тенденції розвитку готівкового обігу в Україні відповідають загальносвітовим.

Тому проблема оптимізації готівкового грошового обігу та розвитку безготівкових розрахунків має вирішуватись з урахуванням загального стану економіки шляхом створення економічних стимулів. Для розвитку безготівкових розрахунків, з нашої точки зору, потрібно: 1) збільшити рівень довіри населення до банків та дій держави у фінансовій сфері; 2) підвищення рівня фінансової

грамотності населення. На нашу думку, вищеперераховані заходи сприятимуть запобіганню злочинам стосовно банків та інкасаторів.

Крім того, оцінюючи переваги використання того чи іншого способу розрахунків (готівка/безготівка), користувачі беруть до уваги таке:

- розрахунки готівкою здійснити значно простіше, ніж безготівкові. У цьому випадку не мають значення вік, рівень освіти, не вимагається використання спеціальних технічних засобів;
- зручніше мати декілька платіжних карт, ніж велику кількість банкнот і монет, однак, здійснення безготівкових розрахунків передбачає використання спеціальних технічних засобів, в роботі яких не виключені проблеми, наприклад, робота технічних засобів неможлива на територіях, які постраждали від стихійного лиха, при відключенні електроенергії або в зоні проведення АТО.

В свою чергу готівкові кошти забезпечують контроль витраток. За нашим соціологічним дослідженням з'ясовано, що значно простіше витратити гроші, які знаходяться на рахунку.

При безготівкових розрахунках особа платника ідентифікується, готівкові розрахунки майже скрізь забезпечують анонімність, що досить важливо в контексті захисту та недоторканності приватного життя. Крім того, стверджувати, що політика збільшення безготівкових розрахунків активізує процеси детінізації економіки, можна лише у разі повномасштабної боротьби з корупцією. Найвищий рівень достатності готівки в Японії, а у Великобританії, Іспанії та Греції готівкових платежів більше половини, хоча це не є фактором сприяння розвитку тіньових схем [5, с. 5]. Слід врахувати той факт, що в цих країнах немає значення, готівкою чи із застосуванням

картки проведені розрахунки – інформацію стосовно будь-якого розрахунку касовий апарат передає на сервер податкової служби, що і дає змогу запобігти, зокрема, нападам на банківські установи та інкасаторів.

Готівкові кошти – це зобов'язання центрального банку країни, який не може збанкрутувати за визначенням. В той же час електронні засоби розрахунків – це зобов'язання кредитних організацій, за умови банкрутства яких повернення коштів може бути доволі складним питанням [5, с. 7].

Очевидно, що всі перераховані вище переваги для користувачів є суттєвими і, за таких умов, жорсткі адміністративні заходи по скороченню готівкового обігу можуть спричинити негативні наслідки.

Щодо безпеки розрахунків слід зазначити, що останніми роками по всьому світу збільшилась кількість злочинів, пов'язаних зі зламами банківських інформаційних систем, а також фактів шахрайства та витоку даних власників карт. Поряд з цим, злочини, що пов'язані із крадіжкою та розбоєм, несуть загрозу життю та здоров'ю громадян. З огляду на це, забезпечення платіжними системами безпеки розрахунків та захисту даних клієнтів сприятиме запобіганню нападам на банківські установи та інкасаторів [3].

Отже, споживач має самостійно визначатись щодо способу проведення розрахунків, а законодавча база повинна створювати рівні умови розвитку розрахункових інструментів і визначати умови для максимально безпечного їх проведення.

З метою стимулювання безготівкових розрахунків в Україні Верховна Рада ухвалила закон № 5284 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо функціонування платіжних систем і розвитку безготівкових розрахунків)», яким надала Національному банку Украї-

ни право встановлювати граничну суму готівкових розрахунків [6]. Аналогічну норму закріплено у Цивільному кодексі (ст. 1087) – граничні суми розрахунків готівкою для фізичних та юридичних осіб, а також для фізичних осіб – підприємців відповідно до цієї статті встановлюються Національним банком України [7].

Хоча, враховуючи обмеження, визначені ст. 92 Конституції України, яка передбачає, що виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина та встановлюються засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків, граничні суми готівкових розрахунків, зокрема фізичних осіб між собою, більш доречно було б обмежувати розрахунки готівкою нормами законів і передбачати контроль та відповідальність за невиконання відповідних вимог [8]. Такий підхід підтверджує і світова практика – обмеження на розрахунки готівкою визначено на законодавчому рівні у багатьох країнах [9].

1 вересня 2013 року набрала чинності постанова Правління Національного банку України від 6 червня 2013 року № 210 «Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою», зареєстрована в Міністерстві юстиції України 2 липня 2013 р. за № 1109/23641, якою встановлено граничну суму розрахунків готівкою: підприємств (підприємців) між собою протягом одного дня в розмірі 10 000 (десяти тисяч) гривень – аналогічна норма діяла і раніше (постанова Правління Національного банку України від 9.02.2005 № 32 «Про встановлення граничної суми готівкового розрахунку»); фізичної особи з підприємством (підприємцем) протягом одного дня за товари (роботи, послуги) у розмірі 150 000 (ста п'ятдесяти тисяч) гривень; фізичних осіб між собою за договорами купівлі-продажу, у розмірі 150 000 гривень [10].

Відповідно до статті 163-15 Кодексу України про адміністративні правопорушення порушення порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), у тому числі перевищення граничних сум розрахунків готівкою, тягне за собою накладення штрафу на фізичну особу підприємця, посадових осіб юридичної особи [11].

Передбачалося, що основною метою встановлення граничної суми готівкових розрахунків буде їх скорочення, створення комфортних умов розрахунків та зменшення тіньової економіки. Уведення обмежень у сумі 150 тис. грн не мало зачіпати інтересів більшості населення, оскільки стосувалося лише великих покупок (наприклад, придбання престижних автомобілів та мотоциклів, яхт, літаків, будинків, коштовностей) [12]. Однак, певні проблеми склали розміри встановлених банками комісійних за проведення безготівкових розрахунків.

Кабінет Міністрів України пропонував обмежити обіг готівки, скоротивши майже в 10 разів граничну суму готівкових операцій за угодами між фізичними особами [13].

Зокрема, уряд пропонував змінити ч. 3 ст. 1087 Цивільного кодексу – з 1 січня 2015 року «гранична сума розрахунків готівкою між фізичними особами за договорами купівлі-продажу, які підлягають нотаріальному посвідченню, мала складати 15 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом про Державний бюджет на поточний рік» [7].

Аналогічний ліміт – 15 мінімальних зарплат – мав поширюватися на готівкові розрахунки протягом одного дня між підприємцями (підприємствами), а також на розрахунки між фізичними особами і підприємцями (підприємствами) [14].

Це відповідає європейській практиці – в США ліміт готівкових розрахунків встановлений на рівні 5 тис. дол., в Бель-

гії – 5 тис. євро, Греції – 1,5 тис. євро, Італії та Іспанії – 1 тис. євро, у Франції законодавчо обмежені готівкові розрахунки сумою 3 тис. євро, виплата заробітної плати готівкою – понад 1500 євро, розрахунки між юридичними особами в межах 1100 євро. Швеція ж взагалі аналізувала можливість введення заборони на оплату покупок паперовими грошима в роздрібних точках. Незважаючи на це, обсяги готівкових розрахунків у європейських країнах є доволі суттєвими [5, с. 9].

Внесення запропонованих Кабінетом Міністрів України змін зняло б застереження щодо необхідності встановлення таких обмежень законом. Але, на жаль, ці пропозиції наразі не реалізовані.

Якщо характеризувати економіку держави, то в першу чергу таку характеристику потрібно об'єднувати із станом захищеності життєдіяльності людини, суспільства і держави, а в другу чергу із здатністю держави незалежно визначати свій економічний розвиток, пріоритети розбудови окремих галузей тощо.

Враховуючи прогнози соціально-економічного розвитку України та його вплив на показники готівкового грошового обігу, слід очікувати, що навіть за умови збереження позитивних тенденцій збільшення обсягів безготівкових розрахунків та зменшення частки готівки в позабанківському обігу України в загальній грошовій масі, тенденція до збільшення обсягу готівки в обігу збережеться в Україні і надалі.

Поки ситуація не зміниться, необхідно враховувати ці реалії та вишукувати баланс між необхідністю нести витрати і бажанням забезпечити належний рівень безпеки роботи працівників банківських установ та інкасаторів. У цьому питанні важливими є і позиція центрального банку, і комерційного сектору. Необхідно враховувати, що значні обсяги витрат на формування належ-

ної матеріально-технічної бази будуть більш ефективними при значних обсягах операцій.

З огляду на це, на наш погляд, найбільш актуальними чинниками, врегулювання яких суттєво сприятиме створенню законодавчої бази, що забезпечуватиме підвищення рівня безпеки операцій з готівкою та запобігатиме вчиненню нападів на банківські установи та інкасаторів, є:

1) розробка перспективного плану послідовних дій державних органів, які формують правову базу;

2) прийняття та узгодження законодавчої бази для створення рівних умов доступу на ринок різних учасників, у тому числі і небанківських установ;

3) створення передумов для зацікавленості в роботі в Україні великих операторів

цього ринку (міжнародних компаній або компаній, створених учасниками ринку). Це дасть змогу підвищити рівень безпеки операцій, а саме інкасуватимуть всі точки незалежно від відстаней та маршрутів, що дозволить зменшити обсяги інкасації без належних безпекових заходів, придбаватимуть належним чином захищені автомобілі, матимуть можливість використовувати зброю тощо.

Розвиток безготівкових розрахунків безперечно має бути одним із пріоритетів державної політики, однак, що підтверджує світовий досвід, такий підхід не є умовою зменшення готівкових операцій, не зменшує потреби в готівці і, відповідно, не сприяє зменшенню кількості нападів на людей та установи, які працюють з готівкою.

Список використаної літератури

1. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
2. Нікітін Ю. В. Протидія злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки українського суспільства : моногр. – К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2009. – 373 с.
3. Фахрітдінов І. Ю. Попередження розбійних нападів на інкасаторів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / І. Ю. Фахрітдінов. – М., 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/preduprezhdenie-razboinykh-napadenii-na-inkassatorov>
4. Юров А. В. Гроші вчора, сьогодні, завтра / Гроші і кредит 2010, № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cbr.ru/publ/moneyandcredit/yurov_07_10.pdf
5. Юров А. В. Стан готівкового грошового обороту в Російській Федерації. Реалізація перспективних рішень / Гроші і кредит. – 2012. – № 6. – С. 3-9.
6. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо функціонування платіжних систем і розвитку безготівкових розрахунків)» : Закон України від 18.09.2012 № 5284-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 37. – Ст. 488.
7. Цивільний кодекс України : Закон України від від 16.01.2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
8. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
9. Code monétaire et financier [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?idSectionTA=LEGISCTA000019265478&cidTexte=LEGITEXT000006072026>
10. Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою : постанова Правління Національного банку України від 06 червня 2013 р. № 210 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 54. – Ст. 31.

11. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 року № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст.1122.
12. Гранична сума розрахунків готівкою / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=37725
13. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу та деяких інших Законів України (щодо податкової реформи) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52180
14. Розрахунки готівкою хочуть обмежити до 18 тисяч гривень / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dt.ua/ECONOMICS/rozrahunki-gotivkoyu-hochut-obmezhati-do-18-tisyach-griven-151429_.html

Стаття надійшла до редакції: 6.08.2015.

Reduction of cash circulation in Ukraine as one of the factors preventing attacks on banks and collectors

J. A. Skazko

The article analyzes the possibility reducing the circulation of cash as one of the factors preventing attacks on banks and collectors, the current state of cash circulation and cashless payments in Ukraine, the main requirements for the legal regulation of security money collection and transportation of values in different countries.

Keywords: cash, to prevent attacks on banks and collectors, regulation, prevention of crime.

Received: 6.08.2015.

Уменьшение оборота наличных средств в Украине как один из факторов предотвращения нападений на банковские учреждения и инкассаторов

Ю. А. Сказко

В статье анализируются возможности уменьшения оборота наличных средств как одного из факторов предотвращения нападений на банковские учреждения и инкассаторов, исследовано современное состояние наличного обращения и безналичных расчетов в Украине, определены основные требования к правовому регулированию обеспечения безопасности инкассации средств и перевозки ценностей в разных странах.

Ключевые слова: наличные средства, предотвращения нападений на банковские учреждения и инкассаторов, правовое регулирование, предотвращения преступности.

Получено: 6.08.2015.